

עשרת הדברות - חמישה כנגד חמישה

מים ראשונים: שם חלופי שחשבנו לתת לנושא זה הוא: חציו לה' וחציו לכם, כפי שיובן מהמשך דברינו. והרוצים לנחש מדוע – מוזמנים.

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש יתרו פרשה ח – חמישה או עשרה על כל לוח
 כיצד נתנו עשרת הדברות: ה' על לוח זה וה' על לוח זה. - כתיב "אנכי יי' אלהיך" וכנגדו "לא תרצח", מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקוונות ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות. לאחר זמן כפו לו איקוונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך. כך כל מי שהוא שופך דמים, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך, שנאמר: "שופך דם האדם באדם דמו יישפך, כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט ו).¹
 - כתיב: "לא יהיה לך" וכתיב כנגדו: "לא תנאף", מגיד הכתוב שכל מי שעובד עבודה זרה מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף אחר המקום ... - כתיב: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא: וכנגדו כתיב: "לא תגנוב", מגיד הכתוב שכל מי שהוא גונב, לסוף בא לידי שבועת שוא² ... - כתיב: "זכור את יום השבת לקדשו" וכנגדו כתיב: "לא תענה ברעך עד שקר", מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם, שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח בשביעי. וכל מי שמשמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם, שברא עולמו לששה ימים ונח בשביעי ... - כתיב: "כבד את אביך ואת אמך" וכנגדו כתיב: "לא תחמוד", מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד, סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו ואת אמו ומכבד למי שאינו אביו.³ לכך נתנו עשרת הדברות חמישה על לוח זה וחמישה על לוח זה, דברי ר' חנינא בן גמליאל.⁴
 וחכמים אומרים: עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, שנאמר: "את הדברים האלה דבר ה' ... ויכתבם על שני לוחות אבנים" (דברים ה יח) ואומר: "שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה" (שיר השירים ד ה), ואומר: "ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש" (שם ה יד).⁵

תלמוד ירושלמי מסכת שקלים פרק ו הלכה א – גלים קטנים בינות לגדולים

¹ הדרשן מעדיף את הפסוק הנ"ל מפרשת נח (לאחר המבול) ולא את הפסוק הראשון בו נזכר "צלם אלהים" בתורה, בפרשת הבריאה עצמה: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ וכו' " (בראשית א כז). זאת, בגלל אזכור שפיכת דמים בפסוק שקשור לעניין שהוא דורש. הוא מבין ש"בצלם אלהים" מוסב על הנרצח. אבל הפסוק מדבר לא רק על הנרצח, אלא גם על כך שהורגים את הרוצח. מה עם צלם האלהים שלו? תאמר שהוא איבד אותו בכך שרצח ו"באבוד רשעים רינה" (סנהדרין לו ע"ב). לפיכך, נראה שיש גם אפשרות שלישית (שנייה), שהביטוי "בצלם אלהים עשה את האדם" מוסב על כוחו של בית דין אנושי לפסוק עונש מוות וליטול חיים – גם של רשע, גם של מי שכיבה צלם אלהים. מניין שאוב כוח זה? מניין הכח לקיים את: "כי באדם דמו יישפך"? מצלם אלהים של הדיינים שהם אלהים בדין. וכל זאת אחר המבול. ראה דברינו [שופך דם האדם באדם דמו יישפך](#) בפרשת נח וכן [לא תרצח](#) בפרשה זו.

² ראה דברינו [לא תשא](#) וכן [לא תגנוב](#) בפרשה זו.

³ ראה דברינו [לא תחמוד](#) בפרשה זו.

⁴ לפי שיטת ר' חנינא בן גמליאל, עשרת הדברות היו חקוקים חמישה חמישה על שני הלוחות, כמו שמופיע בימינו כמעט בכל המחשה של הלוחות הברית בבתי כנסת, ויצרו הקבלה: הדיבר הראשון "אנכי", כנגד "לא תרצח", הדיבר השני "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" כנגד "לא תנאף וכו'". ובלשון פסיקתא רבתי פרשה כא, שמן הסתם מתבסס על המכילתא שלנו: "נאמר חמישה הדברות האחרונים כנגד חמישה הדברות הראשונים. לא תרצח כנגד אנכי ... לא תנאף לא יהיה לך ... לא תגנוב לא תשא וכו'". מה פירוש הקבלה זו? האם היא רק ברמת הדיבר הפרטי, אחד מול אחד: רצח פירושו מיעוט דמות הקב"ה, ניאוף כמוהו כעבודה זרה, מי שחומד הורס את התא המשפחתי וכו'; או שמא ההקבלה והסימטריה היא של קבוצת חמשת הדברות הראשונה בכללותה כנגד קבוצת חמשת הדברות השנייה?

⁵ "את הדברים האלה" - משמע כל עשרת הדברות, כתבו על כל אחד משני הלוחות - "ויכתבם על שני הלוחות". כך מפרשים זאת חכמים. הסימטריה היא לא בעימוד של חמישה דברות מול חמישה דברות, אלא בין שני הלוחות. כל לוח הכיל את הכל, כל לוח הוא ראי וכופל של הלוח השני. (בדומה ובהשלמה של תמונת הראי הנסית הדו צדדית של הלוחות שהיו כתובים ונראים בשני הצדדים, רש"י שמות לב טו). זו הסימטריה לפי שיטת חכמים, כמו האיברים הזוגיים בגוף האדם, וכפסוקים המובאים משיר השירים (ובשל פסוקים אלה, מצויה דרשת חכמים זו גם בשיר השירים רבה פרשה ה על הפסוק: "ידיו גלילי זהב", אך כסיוע לשיטת ר' חנינא בן גמליאל דווקא). על זה יכולה השיטה הראשונה לענות: היא הנותנת, הסימטריות בגוף האדם היא לא כפי שהיא נראית. לכל איבר ייחודיות משלו. ראה רש"י שיר השירים ד ה שלא כחכמים.

כיצד היו הלוחות כתובים? רבי חנניה בן גמליאל אומר: חמישה על לוח זה וחמישה על לוח זה, הדא הוא דכתיב: "ויכתבם על שני לוחות אבנים" - חמישה על לוח זה וחמישה על לוח זה.⁶ ורבנן אמרין: עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה. הדא הוא דכתיב: "ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים" - עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה.⁷

רבי שמעון בן יוחי אמר: עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה, דכתיב: "ויכתבם על שני לוחות אבנים" - עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה.⁸ רבי סימאי אמר: ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה: "מזה ומזה הם כתובים" - טטרגונה.⁹ חנניה בן אחי רבי יהושע אומר: בין כל דיבור ודיבור דיקדוקיה ואותיותיה של תורה ממולאים בתרשיש פִּינְמָא רבא. רבי שמעון בן לקיש כד הוה מטי הדין קרייא הוה אמר: יפה לימדני חנניה בן אחי רבי יהושע: מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים, כך בין כל דיבור ודיבור דיקדוקיה ואותיותיה של תורה.¹⁰

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כא – הסבר חיצוני והסבר פנימי לחלוקת הדברות

אדריינוס שחיק טמיא¹¹ שאל את ר' יהושע בן חנניא, אמר לו: כבוד גדול חלק הקב"ה לאומות העולם, שאותן חמישה דברות הראשונות שנתן הקב"ה לישראל שמו מעורב בהם, כלומר שאם חטאו ישראל הוא קורא אחריהם תגר. חמישה דברות האחרונות שנתן לאומות העולם, אין שמו מעורב בהם, כלומר שאם חטאו אומות העולם אין קורא אחריהם תגר.¹² אמר לו: צא וטייל עמי במדינות. ובכל מקום ומקום שהיה מוליכו היה רואה איקונים שלו קבועה. אמר לו¹³: זו מה היא? אמר לו: איקונים שלי. עד שמשכו לבית הכסא. אמר לו: אדוני המלך, רואה אני שבכל המדינה הזו אתה שליט, שבכל מקום ומקום איקונין שלך קבועה, ובמקום הזה אינה קבועה. אמר לו: את הוא סבא דיהודאי? כך הוא כבודו של מלך להיות איקונים שלו קבועה במקום ביזוי,

⁶ הפסוק שמסייע במכילתא לשיטת חכמים, מובא בירושלמי כסיוע לשיטת ר' חנינא, ובהמשך גם סיוע לשיטות אחרות. הבדלים בקריאת פשט הפסוק.

⁷ אם לשפוט עפ"י האירורים המקובלים ברוב בתי הכנסת ובספרים, נראה שניצחה שיטת ר' חנינא בן גמליאל. אולי בגלל פתיחת המכילתא המעמידה את חמישה הדברות הראשונים כנגד החמישה השניים, ואולי בעקבות אירורים לתנ"ך שחלקם אינם ממקור יהודי. לשיטת ר' חנינא, וכאירורים המקובלים, אין אלה בעצם שני לוחות, אלא לוח אחד עם שני צדדים. לשיטת חכמים, לעומת זאת, יש הסבר ברור מדוע "שני לוחות" ולא לוח אחד - הרי זה כמו שני עותקים ששני שותפים לעסקה מחזיקים כל אחד בנוסח מלא. אחד לה' (בארון הברית?) ואחד לבני ישראל שאולי היה מיועד להיות מוצג במקום בולט במחנה. שתי השיטות האלה גם מאירות באור חדש את שבירת הלוחות ע"י משה. עפ"י שיטת ר' חנינא, שבירת שני הלוחות היא בעצם שבירת לוח אחד. עפ"י שיטת חכמים, משה טרח לשבור את שני הלוחות, היינו את שני העותקים, של שני בעלי הברית, על מנת לבטלה ולא לחייב את ישראל כמאמר המדרשים בחטא העגל.

⁸ ועל כל לוח משני צדדיו: קדימה ואחורה.

⁹ מארבע הצדדים. מילה ביוונית שפירושה מצולע בעל ארבעה צדדים. כל לוח היה כמו עמוד מרובע ועל כל צד: קדימה ואחורה, ימין ושמאל, היו כתובים עשרת הדברות.

¹⁰ שיטות אלה ממשיכות את הקו של חכמים שכל הדברות נכתבו ברצף, אחד מתחת לשני. ההרחבה הנוספת של ריבוי כתיבת הדברות היא במטרה כפולה: האחת, שמכל צד שתסתכל על הלוחות, תראה את הדברות; והשניה, שבשטח הנוסף, יש מקום לכתוב גם את "בין הדברות", את דקדוקיה ואותיותיה של התורה שהדברות אינן אלא תמציתה. ראה דברינו [לוחות שניים בראשונים?](#) בפרשת עקב וכן דברינו [האבן תשמור את האבן](#), על כתיבת התורה על האבנים בכניסה לארץ בפרשת כי תבוא.

¹¹ שחוק עצמות (יישחקו עצמותיו). תואר שכיח לגבי אדריינוס (הדריינוס) קיסר שדיכא באכזריות את מרד בר כוכבא. מדרשים רבים מתארים את אכזריותו ורשעותו הרבה, ראה בראשית רבה י ג, איכה רבה א, ב ו ג; אך לעומתם יש גם מדרשים, כמו שלנו, המתארים את וויכוחיו הפילוסופיים עם חכמים ואפילו את הכבוד שרחש ליהודים, כמו ויקרא רבה כה ה בסיפור על הזקן והתאנים (בדברינו [כי תבוא אל הארץ ונטעתם](#) בפרשת קדושים).

¹² אדריינוס (או הדרשן המדבר בשמו) שם לב לעובדה בולטת במקרא עצמו, שבכל חמשת הדברות הראשונים מוזכר שם ה' ואילו בחמישה האחרונים אין שם ה' נזכר כלל. וכשיטה הנזכרת לא מעט שחמשת הדברות הראשונים הן "בין אדם למקום" (מצוות כיבוד אב ואם היא מקרה מיוחד, כפי שנראה) וחמישה הדברות האחרונים הן "בין אדם לחבירו". חמישה הראשונים הם ייחודיים לתורת ישראל ונובעים מהתגלות ה' על הר סיני (ומציאת מצרים וכל המאורעות שאירעו אותנו ואבותינו), בעוד שחמישה האחרונים הם אוניברסליים וכלל-אנושיים אשר משותפים לכל בני האדם. ראה דברי רס"ג בספר האמונות והדעות מאמר ט: "ולא אמרה, אנכי יי' אלהיך לא תרצה לא תנאף לא תגנוב, כי השכל מורה על כל אלה". דברי אדריינוס נאמרים בקנטור ובכיוון קצת אחר - על מה ועל מי הקב"ה קורא תיגר ועל מה לא, מה כביכול אכפת לו ומה לא - אבל הרעיון הבסיסי עליו נשענים דברי קנטור אלה, ההבדל הבולט בין חמשת הדברות הראשונים והאחרונים, מוכר וידוע ונדרש במקומות רבים. ראה מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק ז: "אלים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה - כנגד חמשה חומשי תורה, וחמשה כנגד חמשה הדברות הראשונים שכתוב בהם השם, וחמשה כנגד חמשה הדברות האחרונות שלא הזכיר בהם את השם" וכן אבן עזרא בפרשתנו פרק כ פסוק א (בסוף דבריו הארוכים, לפני תחילת פירושו לפסוק ג) ועוד. ובספר העיקרים מאמר שלישי פרק כו הוא מכנה את חמישה הדברות הראשונים קבלת האלוהות וחמישה האחרונים הקיבוץ המדיני. ובאשר למצוות כיבוד אב ואם, ראה להלן.

¹³ ר' יהושע לאדריינוס.

במקום משוקף, במקום מטונף? אמר לו: ולא שמעו אזניך מה שפיך מדבר? כך שבחו של הקב"ה להיות שמו מעורב עם הרצחנים עם המנאפים עם הגנבים? סילקו והלך לו.¹⁴

כיון שיצא, אמרו לו תלמידיו: רבי לזה דחית, לנו מה אתה משיב?¹⁵ אמר להם: כך עלה על דעתו של הקב"ה. בתחילה הלך לו אצל בני עשו, אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם, מה כתיב בה? אמר להם: לא תרצח. אמרו לו: וכל עצמם של אותם האנשים לא הבטיחם אביהם אלא על החרב, שנאמר: "על חרבך תחיה" (בראשית כז מ) - אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר כך הלך אצל בני עמון ומואב. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם, מה כתוב בה? אמר להם: לא תנאף. אמרו לו: וכל עצמם של אותם האנשים אינם באים אלא מניאוף. הדא היא דכתיב: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן" (בראשית יט לו) - אין אנו יכולים לקבל את התורה. אחר כך הלך לו אצל בני ישמעאל. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם, מה כתוב בה? אמר להם: לא תגנוב. אמרו לו: כל עצמם של אותם האנשים אינם חיים אלא מן הגניבה ומן הגזל. הדא היא דכתב: "והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו (בראשית טז יב) - אין אנו יכולים לקבל את התורה. ואחר כך בא לו אצל ישראל. אמרו לו: נעשה ונשמע. הדא הוא דכתיב: "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו" (דברים לג ב). אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, "ברח דודי ודמה לך לצבי או לעופר האילים על הרי בשמים" (שיר השירים ח יד). "ברח דודי" - ערוק מן ריחא בישא ואתא לך לריחא טבא - "על הרי בשמים". "עלי עשורי" - עלינו לקבל את המצוות ועשרת הדברות. "עלי נבל" - עלינו להתנבל עליה בימי השמד ... וכיון שראה הקב"ה דעתם של ישראל שמבקשים לקבל את התורה באהבה וחיבה באימה ויראה ברתת וזיע, פתח ואמר: "אנכי ה' אלהיך".¹⁶

מסכת קידושין דף לא עמוד א – מיוחדות הדיבר החמישי כיבוד אב ואם

בשעה שאמר הקב"ה: "אנכי ולא יהיה לך", אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר: "כבוד את אביך ואת אמך", חזרו והודו למאמרות הראשונות.¹⁷

תוספתא מסכת שבועות (צוקרמאנדל) פרק ג הלכה ו – "עמיתו" והמקום קשורים זה בזה

¹⁴ האם השתכנע אדריינוס? ועכ"פ בבתי מרחץ לא הייתה בעיה של הצבת פסלים. אולי חסרה כאן המילה בקנה וצ"ל: "לזה דחית בקנה". ראה, בראשית רבה ח ט, שמות רבה כט א, ירושלמי ברכות פרק ט דף יג ועוד. כך או כך, ברור לתלמידים (ואולי גם לאדריינוס) שזו לא תשובה וההשוואה היא שלא ממין העניין. הציווי לא לרצוח, לא לגנוב ולא לנאוף, איננו דבר מטונף ומשוקף. ההפך הוא הנכון, הוא תמצית התורה שבגינה נתנה לבני אדם ונטלה ממלאכים. ראה דברי משה בויכוחו עם המלאכים, שבת פט ע"א: "שוב מה כתיב בה? לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם?". ראה אגב דברינו [לאלה דחית בקנה – לנו מה אתה משיב?](#) בפרשת חוקת, שם רכזנו דרשות רבות בסגנון זה.

¹⁶ מדרש ידוע זה על אומות העולם שסירבו לקבל את התורה בגלל שכתובים בה איסורים שונים ורק ישראל הם שקיבלו, מופיע במספר רב של מקורות. ראה, למשל, מכילתא בפרשתנו מסכתא דבחודש יתרו פרשה ה, ספרי דברים פסקא שמג ועוד וכבר הרחבנו לדון בו בדברינו [תורה לאומית מול תורה אוניברסלית](#) בפרשה זו. שם גם הראינו שלשטיות מסוימות החיזור של הקב"ה אחרי אומות העולם (שכלל גם התגלות) היה רציני ולא רק לצאת ידי חובה והוא הבסיס לכך שלעתיד לבוא כולם יכירו בתורה ולכולם יהיה בה חלק. ועד אז, בוודאי למי שהתגייר וקיבל עליו את התורה ודיניה. עוד הראינו שם, שבגין זה לא ניתנה התורה בארץ ישראל אלא בחו"ל (נושא לו הקדשנו דף מיוחד [מתן תורה וארץ ישראל](#)). אבל כאן השימוש במדרש זה הוא שונה. אנחנו עדיין מחכים לתשובה מלאה ולא "דחייה בקנה" של ר' יהושע לשאלתו של אדריינוס! מה כאן התשובה לחמישה מול חמישה הדברות? אומר ר' יהושע לתלמידיו: שימו לב, דווקא חמשת הדברות האחרונים, שהן לדברי אדריינוס מיועדות לכלל האנושות, דווקא אותן דחו אומות העולם. אפילו ששמו של הקב"ה לא נזכר בהם. אפילו כציווי אנושי כללי. ואנו נלך עוד צעד ונחבר מדרש זה עם המדרש הקודם ונאמר עוד זאת: אומות העולם שמו לב לסימטריה ולהקבלה בין חמשת הדברות הראשונים והאחרונים, לכך שלא תרצח עומד מול אנכי ה' אלהיך ולא תנאף עומד מול לא יהיה לך אלהים אחרים וכו'. הם כן הבינו שמהות התורה היא ההקבלה והקשר הלעומתי בין הלוח הראשון שבו על כל דיבר מוזכר שם ה' ובין הלוח השני שבו לכאורה הכל הוא ציווי אנושי חברתי. הם הבינו שבתורה, גם ציוויים חילוניים הם דתיים - כל עבירה שבין אדם לחבירו היא גם בין האדם למקום. את זה הם לא היו מוכנים לקבל ואילו עם ישראל כן. ואת זה בדיוק רצה ר' יהושע ללמד את תלמידיו - את המשמעות הדתית גם של מצוות בין אדם לחבירו. המדרש הראשון, המכילתא, שהבאנו הוא טעמו של המדרש השני, פסיקתא רבתי. ראה אגב גם מוטיב האיכונין - צלמיות - המלך שמופיע בשניהם.

¹⁷ מדרש זה מעמת את מצוות כיבוד אב ואם, היא הדיבר החמישי, עם הדיבר הראשון והשני (ובעקיפין עם כל ארבעה הדברות הראשונים). דיבר זה הוא עדיין בקבוצת החמישה הראשונים, וגם בו נזכר שם ה', ככתוב: "כָּבֵד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכֶנָּה יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ". אך נראה שכבר ממנו מתחיל אותו חלק בעשרת הדברות שמדבר אל כלל האנושות: "חזרו והודו למאמרות הראשונות" והחלוקה לשתי קבוצות של חמישה וחמישה אינה כל כך פשוטה. אך דא עקא שאזכור שם ה' דיבר זה שונה מאזכורו בארבעה הדברות הראשונים. שם שם ה' נזכר בהקשר לציווי ולנושא הדברה עצמו, ואילו כאן שם ה' נזכר בהקשר עם שכר המצווה. ועכ"פ, נראה שמצוות כיבוד אב ואם היא מיוחדת ועומדת על התפר.

חנניא בן כינאי אומר: "וכיחש בעמיתו" - אין אדם כיחש בעמיתו,¹⁸ עד שכופר בעיקר. פעם אחת שבת ר' ראובן בטבריא ומצאו פולוסיפות (פילוסוף) אחד, אמר לו: איזה הוא שנאו בעולם?¹⁹ אמר לו: זה הכופר במי שבראו. אמר לו: היאך? אמר לו: כבד את אביך ואת אמך - לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ברעך עד שקר ולא תחמוד. הא אין אדם כופר בדבר עד שכופר בעיקר. ואין אדם הולך לדבר עבירה אלא אם כן כפר במי שצוה עליה.²⁰

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק (יד) - כולם תפוסים זה בזה

יכול לא יהא חייב עד שיעבור על כולן? תלמוד לומר: לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה, לא תחמוד - לחייב על כל אחד ואחד בפני עצמו. אם כן למה נאמר להלן לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה ולא תחמוד (דברים ה'ז)?²¹ מגיד שכולן תפושין זה בזה. פרץ אדם באחד מהן סופו לפרוץ בכולן.²²

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: בחטא העגל עיקר הכעס הוא על כך שעברו על הדברות הראשונים דווקא, ראה שמות רבה מב ח: "סרו מהר - אמר הקב"ה: עשרת הדברות נתתי לכם לכבודכם, לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכן כולם, לא היה להן לחטוא אלא בשלי? בְּמִיּוֹחַד שבעשרה חטאתם, בשמי שהוא אחד שהוא ראש לכל הדברות: אנכי ה' אלהיך!". האם זה קשור לענייננו או שמא נושא אחר הוא.

מים אחרונים 2: עם סגירת הגיליון עוד זאת מצאנו. תוספות מסכת תענית דף ג עמוד א: "... ועוד מצאתי כשאמרו על כל הארץ יהיה טל, כתיב: ויעש אלהים כן. וכשאמר טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה חרב, כתיב: ויהי כן, ולא הזכיר בזה השם יתברך ... כי אין השם יתברך מזכיר שמו על הרעה ... וכדומה לזה (בראשית א) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, וגבי חשך לא הזכיר השם יתברך. וכן בחמישה דברות אחרונות (שמות כ) מלא תרצח ואילך לא הזכיר הש"י. הכל הולך אל מקום אחד. משל למלך שבנה דירה נאה והניח לצייר מגיניו²³ לפני כל חדרי הבית זולתי בית הכסא מקום הטינוף". עד כאן דברי התוספות. דברים אלה מיוסדים, כך נראה, על מדרש הנ"ל מפסיקתא רבתי, או מדרש אחר שנעלם מעינינו. כך או כך, התוספות לא יסכימו להערה 12 לעיל והם סוברים שתשובת ר' יהושע לאדריינוס קיסר לא הייתה דחיה בקנה (אכן לא נזכר שם קנה כפי שהערנו) ויש בה משהו.

¹⁸ מכחש בעמיתו.

¹⁹ מטרת שאלת הפילוסוף שמתעמת עם ר' ראובן היא להראות שהדברים "השנואים בעולם" (וממילא ההפך, הדברים הנכונים והישרים) הם בתחום 'בין אדם לחבירו' נטו ועל כך עונה לו ר' ראובן כפי שכבר נאמר בפתיחת הדרשה: "אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר" וכפי שנראה עוד להלן.

²⁰ ראה גם פירוש רמב"ן שמות כ יב שיוצר רצף בין מצוות כיבוד אב ואם שחותרת את חמשת הדברות הראשונים ובין לא תרצח ויתר הדברות האחרונים ששם ה' לא נזכר בהם. רצף זה מזכיר דווקא את דברי חכמים במכילתא הראשונה שהבאנו שעשרת הדברות היו כתובים בקבוצה אחת, אחד אחרי השני, על כל אחד משני הלוחות. לא זה לעומת זה, אלא חמשת הדברות האחרונים בהמשך ישיר לחמישה הראשונים ושם ה' חל על כולם. כך או כך, ר' ראובן בוויכוחו עם הפילוסוף בטבריא, כמו ר' יהושע בוויכוחו עם אדריינוס, יוצר את הקשר המהותי ביהדות בין כחש בעמית ובין כפירה בעיקר. הא בהא תליא וכולם מרועה אחד ניתנו (קהלת יב יא, מסכת חגיגה ג ע"ב). חז"ל היו ערים לשימוש שעשו המינים למיניהם בהפרדה בין חמשת הדברות האחרונים (השניים) שמוצגים כציוויים של בין אדם לחברו בניגוד לחמשת הראשונים שהם בין אדם למקום. ר' ראובן מחבר אותם דרך הדיבר החמישי כבד את אביך ואת אמך אשר שובר הפרדה זו ויוצר רצף. הומניזם לבד איננו מספק וחמשת הדברות השניים קשורים לראשונים. בה בעת, אל תאמר שמרגע שקבלו הצווים האוניברסאליים תוקף אלוהי, הם אבדו את תוקפם הכללי וחלים מעתה רק על בני ברית. לדין ועונש - כן, רק למי שקיבל את התורה. לאיסור - לא, האיסור והצו הקטגורי חל על כולם.

²¹ המדרש עומד על ההבדל בין עשרת הדברות שבפרשת יתרו ובין עשרת הדברות שבפרשת ואתחנן. בראשונה, חמשת הדברות האחרונים של הלאווים, כתובות כל אחת לעצמה ואילו בשנייה יש וא"ו החיבור ביניהם. וכבר נדון ונדרש עניין זה בהרחבה, כולל הבדלים אחרים שבין שני הנוסחאות של עשרת הדברות, כולל החלוקה לפסוקים וקריאת טעם עליון ותחתון ואכמ"ל.

²² הגיע הזמן שנצטט גם מהמכילתא השנייה שעל ספר שמות, שהיא מבית מדרשו של ר' עקיבא. מדרש זה מראה שיש אכן הקבצה מהותית בקבוצת חמשת הדברות השנייה והן "תפושין זה בזה", לפחות על צד ההשחתה והקלקול. לעומת מדרש זה, מדרשים אחרים מדרגים את ההקבצה הכוללת של עשרת הדברות כולן, הן בקיומם והן חו"ח באי קיומם. בקיומם, ראה למשל כל המדרשים על האבות שקיימו את התורה. ראה דברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. ובקלקול והשחתה, ראה פסיקתא דרב כהנא פרשה יג: "אני אמרתי ... והם לא עשו כן ... שעוברת על כל עשרת הדברות ברצף. כאשר יש השחתה והתדרדרות היא מתחילה בדברות הראשונים ועוברת בקו ישיר לאחרונים. האמנם לפנינו מחלוקת מהותית ועקרונית? לאו דווקא. אלה ואלה דברי אלהים חיים וזו מהות התורה ששבעים פנים לה. יש אכן מעגל מוסרי פנימי בתוך חמשת הדברות האחרונים ולוואי ונזכה לפחות שלא נשחית דרכנו כבני אדם. אבל תמיד נזכור שביהדות הוא חלק ממעגל רחב יותר של עשרת הדברות כולן. חמישה הראשונים וחמישה האחרונים ברצף בסימטריה ובהקבלה. כולם "מפי הגבורה שמענום".

²³ הסמל המלכותי שלו.

